

۳۸۸۰۳

سیر و جایگاه
تصویرسازی در تاریخ
چاپ سنگی ایران با
تاکید بر اصفهان

فاطمه امانی

www.ketab.ir

به نام خدا	
تولد / تهران	۱۳۶۴/۱۰
تالیف کتاب آشپزی در ۳۶۵ روز	۱۳۸۵/۰۱
تالیف کتاب قصه شب	۱۳۸۶/۱۱
سر دبیر مجله یوسف (موسسه مردم نهاد یاری و سرافرازی فراگیر)	۱۳۸۷/۰۴
دیپلم ادبیات و علوم انسانی	۱۳۸۷/۰۶
دانشجوی کاردانی نقاشی ایرانی	۱۳۸۷/۰۷
انصراف از نقاشی ایرانی و ادامه تحصیل در ر رویمکت	۱۳۸۷/۱۲
سفر عکاسی به ترکیه	۱۳۹۰/۰۲
فارغ التحصیل کاردانی گرافیک / گرافیک	۱۳۹۰/۰۴
دانشجوی کارشناسی گرافیک / تصویرسازی	۱۳۹۰/۰۷
عضویت در انجمن عکاسان قم	۱۳۹۰/۱۰
سفر عکاسی به عراق	۱۳۹۰/۱۲
سفر عکاسی به تایلند	۱۳۹۱/۰۱
خلق ۱۴۰ اثر نقاشی و تصویرسازی روی کاغذ گراف	۱۳۹۱/۰۲
نمایشگاه انفرادی نقاشی و تصویرسازی	۱۳۹۱/۰۵
فارغ "سیل کارشناسی گرافیک / تصویرسازی	۱۳۹۲/۰۳
تالیف کتاب نقاشی تصویرسازی بر تاریخ چاپ سنگی ایران	۱۳۹۲/۰۹
شرکت در دوسالانه تصویرسازی ایران قم	۱۳۹۲/۱۲

با احترام، فاطمه امانی

سرشناسه: امانی، فاطمه، ۱۳۶۴-
عنوان و نام پدیدآور: سیر و جایگاه تصویرسازی در تاریخ چاپ سنگی ایران با تاکید بر اصفهان
مشخصات نشر: تهران: بیهق کتاب، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۱۶۰ ص، ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۴۱-۷۸-۱
وضعیت فهرست نویسی: فبیای مختصر
یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://wpac.nlia.ir> قابل دسترسی است
شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۵۰۸۱۶

انتشارات بیهق کتاب

سیر و جایگاه تصویرسازی
در تاریخ چاپ سنگی ایران با تاکید بر اصفهان

مؤلف: فاطمه امانی

لیتوگرافی: هنرگستر

چاپ: آتین چاپ - صحافی: تلاش

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۴ - شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۴۱-۷۸-۱

www.beyhaghpublish.com

تهران، خیابان ۱۲ فروردین، پلاک ۲۹۴، طبقه اول، واحد ۵

تلفن: ۶۶۹۶۶۹۱۱-۱۲، ۶۶۴۹۹۹۲۸-۹

فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۳	فصل اول تصویرسازی
۱۴	۱-۱ مقدمه‌ای بر تصویر و نقش آن در جوامع
۱۶	۱-۲ تعریف تصویرسازی
۱۹	۱-۳ تاریخچه تصویرسازی
۲۰	۱-۳-۱ تصویرسازی در ایران
۲۱	۱-۳-۱-۱ دوران باستان
۲۳	۱-۳-۱-۲ دوره اسلامی
۲۴	مکتب بغداد
۲۶	مکتب سلجوقی
۲۷	مکتب تبریز
۲۸	مکتب تیموری
۲۹	مکتب شیراز
۳۰	مکتب هرات
۳۲	مکتب صفوی
۳۳	مکتب زند و قاجار
۳۶	دوران معاصر
۳۹	۱-۴ تصویرسازی در اصفهان
۴۰	۱-۴-۱ شیوه رضا عباسی و شاگردانش در نقاشی
۴۲	۱-۴-۲ عوامل مهم در شکل‌گیری مکتب نقاشی اصفهان

۴۳	۱-۴-۳) اضمحلال سبک مینیاتور صفوی
۴۳	۱-۴-۴) ویژگی‌های نقاشی دوره صفویه
۴۹	فصل دوم چاپ سنگی
۵۰	۲-۱) تعریف چاپ سنگی
۵۱	۲-۲) تاریخچه چاپ سنگی
۵۱	۲-۳) چاپ سنگی در ایران
۵۲	۱ ۲ ۳) گامی از وجود چاپ سنگی برای نخستین بار
۵۳	۲-۳-۲) محمد صالح شیرازی پدر چاپ ایران
۵۴	۲-۳-۳) چاپ سنگی در اصفهان
۶۸	۲-۴) دلایل شیوع چاپ سنگی
۷۰	۲-۵) تثبیت چاپ سنگی در ایران
۷۴	۲-۶) روش کار در چاپ سنگی
۷۵	فصل سوم چاپ سنگی در اصفهان
۷۶	۳-۱) چاپ سنگی در اصفهان
۸۰	۳-۱-۱) ترتیب اجمالی تاریخی کتب چاپ سنگی
۸۰	۳-۲) دلایل شیوع چاپ سنگی در اصفهان
۸۱	۳-۳) ویژگی‌های هنری چاپ سنگی در اصفهان
۸۳	۳-۴) افول چاپ سنگی در اصفهان
۸۷	فصل چهارم تصویرسازی در کتب چاپ سنگی ایران
۸۸	۴-۱) تاریخچه تصویرسازی در کتب چاپ سنگی
۸۹	۴-۱-۱) سیر مصورسازی کتاب‌های چاپ سنگی در ایران
۹۳	۴-۱-۲) گونه شناسی کتاب‌های چاپ سنگی مصور
۹۶	۴-۲) ویژگی‌های شاخص و منحصربه‌فرد تصویرسازی در کتاب‌های چاپ سنگی
۹۹	۴-۳) ویژگی‌های فنی تصویرسازی در کتاب‌های چاپ سنگی

- ۹۹ ۴-۳-۱ جایگزین کردن تصاویر
- ۱۰۱ ۴-۳-۲ لب آستر بدرقه
- ۱۰۳ ۴-۳-۳ برنامه و شیوه‌های اجرای تصاویر
- ۱۰۷ ۴-۳-۴ موضوع‌های تکرار شونده
- ۱۰۸ ۴-۳-۵ نشانه‌های یکسان و تکرار شونده
- ۱۰۸ ۴-۳-۶ ترسیم عناصر و نشانه‌های فرهنگی
- ۱۰۸ ۴-۳-۷ تصاویر بی‌ارتباط به متن
- ۱۰۹ ۴-۴ تزیین و تصویر در نخستین کتاب‌های چاپ سنگی فارسی
- ۱۱۳ ۴-۵ رمزها و نمادها در فن تصویرسازی کتاب‌های چاپ سنگی

فصل پنجم: تصویرگری کتب چاپ سنگی اصفهان

- ۱۲۹ ۵-۱ مقدمه
- ۱۳۱ ۵-۲ تصویرگری کتب چاپ سنگی اصفهان
- ۱۳۳ ۵-۳ سرلوح در کتاب‌های چاپ سنگی
- ۱۳۴ ۵-۳-۱ تاج سرلوح
- ۱۳۷ ۵-۳-۲ پیشانی سرلوح
- ۱۳۸ ۵-۳-۳ کتیبه سرلوح
- ۱۳۸ ۵-۳-۴ رقم ترسیم گر
- ۱۴۰ ۵-۴ فهرست کوتاهی از کتب مصور چاپ سنگی در اصفهان

فصل ششم: تصویرگران کتب چاپ سنگی اصفهان

- ۱۴۳ ۶-۱ عبدالله مصور
- ۱۴۴ ۶-۲ علی محمد بن یوسف نائینی
- ۱۴۵ ۶-۳ علی محمد جیگری
- ۱۴۵ ۶-۴ محمد صانعی خوانساری
- ۱۴۶ ۶-۵ محمد حسین ناسخیان خوانساری
- ۱۴۷ ۶-۶ محمدابراهیم اصفهانی
- ۱۴۷ ۶-۷ محمدعلی خان

نتیجه گیری:

سده‌ها و سده‌ها از ابتدا تا به امروز نقش انتقال و درک مفاهیم را در زندگی بشر ایفا نموده است. و انسان‌ها همیشه سعی داشته‌اند هرچه بهتر و با کمترین هزینه، اشیاء و اشیاء و علوم خود را به دیگران انتقال دهند. در دو قرن ماضی، چاپ سنگی یکی از روش‌هایی بوده که انسان را در این امر یاری داده، و توانسته است به راحتی (نسبت به شیوه‌های دیگر) و با هزینه‌ای کم، انسان را در انتشاء مطالب و تصاویر مورد نظر خود، یاری رساند.

چاپ سنگی در تعداد محدودی از شهرها، مهم ایران به بهره‌برداری رسید، همانند: تبریز، تهران، قم، شیراز. اصفهان نیز که از ابتدا شهر هنر و هنرپروری بوده، در این امر نقش بسیاری داشته و هنرمندان بسیاری در آن مشغول بوده، و توانسته‌اند آثار خود را به وسیله چاپ سنگی منتشر کنند.

چاپ سنگی شیوه‌ای بوده است که به آسانی در آن، امکان استفاده از خط خوش خطاطان و تصاویر هنرمندان، فراهم می‌شده؛ به طوری که مؤلفان توانسته‌اند کتب خود را همچون کتب خطی در نسخه‌های متعدد به چاپ برسانند. بنابراین؛ تصویرسازی جایگاه ویژه‌ای در تاریخ چاپ سنگی ایران داشته است و علاقه ایرانیان به هنر و استفاده از تصاویر در کتب باعث شد، تا چاپ سنگی در ایران رونق گرفته و پیشرفت نماید.

کلید واژه‌ها: تصویر، تصویرسازی، چاپ سنگی، چاپ سنگی اصفهان، تصویرگران چاپ سنگی، میرزا علیقلی خویی.

مسئله :

تصویر از زمان‌های قدیم تا به امروز نقش ویژه‌ای را در زندگی انسان ایفا کرده است. و همیشه انسان‌ها به‌کارش‌های آن، آگاه بوده‌اند؛ از زمان‌های دور، حتی قبل از به وجود آمدن خط، بشر سعی داشته به‌کارگیری تصویر، مفاهیم را هرچه بهتر به انسان‌های دیگر انتقال دهد. و هم در مسیر اطلاع‌رسانی نیز برای فهم بهتر مطالب، همیشه از آن یاری جسته است.

در گذشته، از زمانی که خط نوشتاری^۱ اختراع گردید و فن کتابت میان انسان‌ها رواج پیدا کرد، همیشه مؤلفان و کاتبان تلاش داشته‌اند برای فهم بهتر و تزئین و زیبایی مطالب خود در کنار حروف استفاده نمایند. به‌طوری‌که همیشه نقاشان و مذهب‌بان، در کنار کاتبان حاضر بوده‌اند.

۱. در قدیم یک سری علائمی وجود داشت که تا حدی به حفظ خاطره‌ها و اموری که باید حفظ شوند، کمک می‌کرد. از آنجایی‌که انسان اولیه برای حفظ اموری که می‌خواست سال‌های دراز باقی بماند، ابتدا به رسم شکل و صور آنها پرداخت و تصویرهای واقعی را برای ارتباط کتبی ترسیم کرد و از این تصویرنگاری، خط تصویری آغاز شد. روش تصویرنگاری در ابتدا به رسم صورت اشیاء می‌پرداخت، اما بعدها کم‌کم تصویرها شکل ساده‌تر و نمادین‌تری به خود گرفتند و برای مفاهیم عاطفی نیز، علائمی قراردادی وضع شد. بدین ترتیب، بشر توانست با تصویر اشیایی شبیه به اندیشه‌ها، به نمایش اندیشه نیز اقدام کند، این طریق نمایش اندیشه، در تاریخ خطوط، خط اندیشه نگار نام دارد.

نارسایی روش اندیشه‌نگاری موجب شد که در کار نگارش طریق دیگری پیش آید که بستگی بیشتر با زبان داشته باشد، یعنی بستگی با اصواتی که چون گوش آنها را شنید، معانی آنها را درک کند. با بکار بستن علائمی که شکل واژه‌های آن جناس لفظی با واژه‌های بیانگر معانی آنها دارد، خط به مرحله هجایی کشانیده شد. در این مرحله، هر هجا با علامتی ویژه همراه است. با پیشرفت نمایش هجایی خط کم‌کم روش الفبایی خط بوجود آمد. در روش سیلابی، با تجزیه هجاها و نمایش مجزای هر یک از آنها، مطلب شکل تحریری به خود می‌گیرد.

از زمانی که صنعت چاپ به صورت چاپ سربی شروع به کار کرد، این مشکل پدید آمد که با ادوات چاپ سربی نمی شد تصویر را به چاپ رسانیده و در کنار نوشته‌ها از این مهم یاری جست. و برای این منظور باید از تکنیک‌های دیگر چاپ کمک گرفته و صفحاتی را به کتاب اضافه می کردند.

در ایران که مردم با هنر و هنرپروری خو گرفته بودند و همیشه در کتب خطی خود از خط خوش خطاطان و تصاویر زیبای مذهبیان و تصویرگران استفاده برده بودند؛ بیش از همیشه نسبت به تصویر و خط خشک و زمخت حروف سربی مورد عدم توجه قرار گرفت. از این رو با اطلاع از چاپ سنگی می توانستند این مشکل را برطرف نمایند. و همچون کتب خطی در کتابخانه چاپ نیز از خطاطی خطاطان، تذهیب مذهبیان و ترسیم تصاویر هنرمندان استفاده کنند.

برای اولین بار در زمان سلطنت فتحعلی شاه قاجار بود که چاپ سنگی توسط عباس میرزا نایب السلطنه، محمد صالح بن حاج محمد باقر شیرازی معروف به میرزا صالح شیرازی، دستگاه چاپ سنگی از مسکو به تبریز آورده شد و اولین چاپ خانه چاپ سنگی در تبریز دایر شد.

به دلیل سهولت و سرعت استفاده از چاپ سنگی و عدم نیاز آن به متخصصان حروفچینی در چاپ سربی، و پایین آمدن هزینه‌های چاپ و هزینه چاپ سنگی در ایران رواج پیدا کرده و جای چاپ سربی را گرفت.

یکی دیگر از دلایل شیوع چاپ سنگی در ایران این بود که امکان چاپ کتاب را همچون کتب خطی به همراه تصاویر و به تعداد بالا فراهم آورده بود.

اصفهان که از ابتدا شهر هنر و هنرپروری بوده و هست، پس از تبریز و تهران برای اولین بار صنعت چاپ حروفی را به نام خود ثبت کرده. با ورود چاپ سنگی نیز این شیوه چاپ را نیز در دل خود پرورانیده و از این سبک در چاپ کتب استفاده نمود. هنرمندان شایسته اصفهانی توانستند از این شیوه برای تصویرگری کتب به شیوه کتب خطی استفاده کنند و کتب خود را با تعداد بسیار زیادی نسبت به کتب خطی منتشر کنند.

در شیوه چاپ سنگی، خطاطان، مذهبیان و نقاشان همچون کار بر روی کتب خطی، کار خود را انجام داده با این تفاوت که متون و تصاویر خود را به جای کاغذ معمولی روی کاغذهای مشمع زرد رنگ مخصوصی نوشته، به مدت ۲۴ ساعت در داخل آب نگه داشته و سپس روی سنگ مخصوصی که قبلاً آن را ساییده و حرارت داده بودند بر می‌گرداندند، تا خطوط و تصاویر روی سنگ انتقال یافته، سپس با اسید نیتریک اطراف نوشته‌ها را به اندازه یک میلیمتر خالی می‌کردند تا نوشته‌ها برجسته گردند. و پس از آن با غلطک نوشته‌ها را مرکب آلود کرده و با فشار یکنواخت کاغذ بر روی سنگ، عمل چاپ صورت می‌گرفت. اسفند.

در این کتاب؛ در فصل اول اهمیت تصویر در جوامع بشری و تعریف و تاریخچه تصویرسازی در ایران.

در فصل دوم؛ معرفی چاپ سنگی، تاریخچه آن در ایران و روش کار با چاپ سنگی. در فصل سوم؛ چاپ سنگی در اصفهان، دلایل شیوع و ویژگی‌های هنری چاپ سنگی در اصفهان.

در فصل چهارم؛ تاریخچه تصویرسازی در کتب چاپ سنگی ایران، سیر مصورسازی کتب چاپ سنگی ایران، هنرمندان فعال در تصویرسازی کتب چاپ سنگی. در فصل پنجم؛ تصویرگری کتب چاپ سنگی در اصفهان، فهرستی از کتب مصور چاپ سنگی اصفهان.

در فصل ششم؛ تصویرگران چاپ سنگی اصفهان. و در فصل هفتم؛ گزارش کار عملی و تصاویر آن آمده است امیدوارم که این تحقیق توانسته باشد گوشه ای از تاریخ چاپ سنگی و جایگاه تصویرسازی در آن را روشن ساخته باشد.

و از تمام کسانی که من را در این امر یاری ساختند، سپاسگذارم و از اساتید و متخصصان این رشته تقاضا دارم که این مطالب را مطالعه کرده و برای رفع اشکالات آن من را یاری کنند.